FORENZIČKA REVIZIJA BLAGAJNIČKOG POSLOVANJA

Gordana Lazović, dr

Elektodistribucija
Priboj Pazar, Srbija
drgordanalazovic@gmail.com

Apstrakt

Da bi preduzeće obavljalo svoje poslovanje neophodna su mu određena novčana sredstva, pa preduzeća za svakodnevne, neophodne manje isplate, organizuju svoje blagajničko poslovanje. U blagajničkom poslovanju djeluje u potpunosti zaštitni kontrolni mehanizam. Svako prisvajanje ima za posljedicu manjak.

Kriminalne radnje u vezi sa gotovinom mogu biti: prisvajanje gotovog novca, "branje" gotovog novca i lažne obaveze. Faktori rizika protivpravnog prisvajanja sredstava posmatraju se pod dejstvom: podsticaja ili pritisa, prilika, kao i stavova ili opravdanja.

Zbog posebnosti osnovnog i pojedinačnih ciljeva forenzičke revizije, forenzički revizori imaju u mnogome drugačiji pristup verifikaciji finansijskih izvještaja od tradicionalnih revizora. U namjeri da ocijeni uspješnost sistema internih kontrola pravnog lica, a u cilju sprečavanja protivpravnog prisvajanja sredstava, forenzički revizor bi trebalo da osmisli revizorski program za kontrolne i suštinske testove protivpravnog prisvajanja sredstava.

Simptomi prevare su neobične i neočekivane promjene. Cilj je prikupiti i dokumentovati relevantne i pouzdane dokaze koji će dovesti do osude, ukoliko je došlo do prevare.

Ključne riječi: blagajničko poslovanje, kriminalne radnje, malverzacije, gotovina, forenzička revizija

FORENSIC AUDIT OF TREASURY MANAGEMENT

Abstract

In order to perform its necessary operations, a company must have certain funds. Thus enterprises organise their treasury operations for every day, less necessary payments. A fully protective control mechanism operates in the cash business. Each appropriation will result in a shortage.

Criminal activity in connection with cash can be: confiscating cash, "picking" of cash and false commitments. Risk factors for misappropriation of funds are considered under the influence of incentive or pressure, opportunity, and attitudes or excuses.

Due to the particular goal and objectives of the forensic audit, forensic auditors have a greatly different approach to the verification of the financial statements compared to traditional auditors. In order to evaluate the performance of internal control of the legal entity in order to prevent the misappropriation of funds, a forensic auditor should design the audit program for control and substantive tests about the misappropriation of funds.

Symptoms for fraud are unusual and unexpected changes. The goal is to collect and document relevant and reliable evidence that will lead to a conviction, if it is fraud.

Keywords: break-even point, sales price, purchase price, average variable costs, additional costs, marginal profit

JEL codes: M42

UVOD

Preduzeća uglavnom međusobna plaćanja obavljaju bezgotovinskim plaćanjem, i to preko žiro-računa, a na osnovu virmanskih naloga. Međutim, preduzeće dolazi u situaciju kada mora plaćati i u gotovom novcu. Najčešće su to isplate ličnih primanja i druge sitne isplate. Nadalje, neka preduzeća dnevno, na ime usluga ili prodaje, primaju velike količine novca, pa se poslovi s gotovim novcem organizuju preko blagajni.

Blagajna je posebno odjeljenje ili mjesto u preduzeću preko kojeg se obavlja blagajničko poslovanje, odnosno uplaćuje i isplaćuje gotov novac. Ona mora da bude zaštićena kako bi se obezbjedila sigurnost rukovanja gotovim novcem. Za čuvanje novca postoje specijalne kase koje imaju sigurnosne brave.

Blagajnik je lice u preduzeću koje rukovodi gotovinom i koje obavlja blagajničke poslove. Dužnost blagajnika povjerava se savjesnom i stručnom licu koje će moći pošteno, odgovorno i stručno da rukuje gotovim novcem. Blagajnik treba da je vješt u brojanju novca, da je miran, pouzdan, ljubazan sa strankama. Pri izboru blagajnika treba, pored navedenog, naročitu pažnju posvetiti na njegove moralne kvalitete.

Blagajničko poslovanje obuhvata primanje uplata, vršenje isplata, podizanje novca sa žiro-računa, uplata novca na žiro-račun, izdavanje čekova, eventualno za primanje čekova i vođenje evidencije o blagajničkom poslovanju.

Prema našim propisima, promet gotovine je sveden na najneophodniju mjeru. Preduzeća drže samo manji dio gotovine u svojoj kasi (ostatak drže u bankama). Propisi o blagajničkom poslovanju ograničavaju isplate u gotovini do određenog propisanog iznosa. Izuzetak čine isplate u gotovom novcu za zarade radnika i druga lična primanja, za dnevnice i putne troškove i za otkup poljoprivrednih proizvoda od neposrednog proizvođača.

Da bi se spriječilo nagomilavanje novca u blagajnama preduzeća utvrđuje se blagajnički maksimum. Blagajnički maksimum je najveći iznos gotovog novca koji se smije držati u blagajni. Visina blagajničkog maksimuma zavisi od vrste poslovanja, prosječnih dnevnih isplata u gotovom, udaljenosti preduzeća od banke i ostalih specifičnosti koje su karakteristične za svako konkretno preduzeće. Blagajnički maksimum određuje samo preduzeće i o tome obavještava banku.

Blagajnik smije da naplati i isplati novac samo na osnovu propisanih i kontrolisanih dokumenata. Kontrolu blagajničkih dokumenata vrši lice ovlašćeno za ovaj posao, koje se zove likvidator ili kontrolor. On svojim potpisom potvrđuje da je dokument ispravan s formalne, računске i suštinske strane i da na osnovu njega može da se izvrši naplata ili isplata. Likvidator, po ovako završenoj kontroli dokumenata, obično izdaje i pismeni nalog da naplata ili isplata može da se izvrši.

U blagajničkom poslovanju djeluje u potpunosti zaštitni kontrolni mehanizam. Svako prisvajanje ima za posljedicu manjak. Međufazna kontrola djeluje prilikom primanja uplata i vršenja isplata, na bazi prebrojavanja novca po primaocu ili predavaocu, te na osnovu ispostavljanja dokumenata isplatnice i uplatnice koju potpisuje lice koje je primilo ili predalo novac [1, str. 28].

Analitičko knjigovodstvo prati svaku gotovinsku uplatu ili isplatu na bazi knjiženja na kontu blagajne, a na osnovu blagajničkog dnevnika. Ujedno, svaka se uplata ili isplata knjiži i u analitičkom knjigovodstvu, i to po osnovu po kojem je isplata ili

uplata izvršena. Posebno se analitički preko konta banke prate poslovanje čekovima, knjiži se podizanje novca na osnovu bankovnog izvoda i upoređuje sa knjiženjem u samoj blagajni. Daljnji oblik kontrole blagajne je utvrđivanje stanja blagajne (inventura novca), te upoređivanje salda u blagajni sa saldom u knjigovodstvu. Oblik zaštite je i čuvanje novca u kasi, suključarstvo, kao i zaštita prilikom transporta novca u banku ili podizanja većih suma novaca iz banke.

MALVERZACIJE GOTOVIM NOVCEM U BLAGAJNI

Kriminalne radnje u vezi sa gotovinom mogu biti: prisvajanje gotovog novca, "branje" gotovog novca i lažne obaveze [2, str. 197].

Prisvajanje gotovog novca može se odrediti kao akt namjernog i tajnog uzimanja gotovog novca u vlasništvu pravnog lica, koji zaposleni čini bez saglasnosti i protivno volji poslodavca, zarad njegovog trošenja za lične potrebe. Pojavni oblici prisvajanja gotovog novca su: prisvajanje gotovog novca "na kasi" i prisvajanje gotovog novca "sa depozita".

Prisvajanje gotovog novca "na kasi" obično se vrši kod registar kasa i na blagajnama, jer su to mjesta na kojima se gotovim novcem najviše rukuje. Ovo je najdirektniji oblik prisvajanja. Nesklad će nastupiti između registar trake i gotovine u blagajni, i to bi trebalo da bude nagovještaj koji upozorava na mogućnost prisvajanja, osim u okolnostima kada se nedostatak gotovog novca prikriva falsifikatima blagajničkih dokumenata.

Pravna lica su, prema domaćem zakonodavstvu, dužna da novac od prodate robe ili proizvoda preko prodavnica, koji se registruje preko registar-fiskalne kase, istog dana, a najkasnije narednog radnog dana, uplate na svoj žiro-račun otvoren kod banke.

Poslovna praksa je pokazala da se najvažniji poslovi u vezi transakcija gotovim novcem dodjeljuju isključivo jednom licu - blagajniku. Ovako velika koncentracija ovlašćenja kod jednog lica nije poželjna sa stanovišta primjenjivanja djelotvornih internih kontrola usmjerenih na sprečavanje kriminalnih radnji. U takvom okruženju, bez postojanja bilo kakve podjele dužnosti u domenu raspolaganja gotovim novcem, mogući počinilac može uočiti mogućnost da, kroz razne vidove manipulacija sa dokumentacijom u vezi gotovine, i u okolnostima trpljenja nekog oblika pritiska, prisvoji jedan dio gotovog novca. Ovakve šanse rastu pogotovo u bankarskom sektoru, gdje postoje određene posebnosti u transakcijama sa gotovim novcem.

U teoriji i praksi računovodstva i revizije, pa i kriminalistike, poznat je oblik kriminalne radnje, koji bi se mogao nazvati "premještanjem" ili "prelivanjem" gotovine. "Premještanje" se događa kada počinilac koji je zadužen za rukovanje gotovim novcem u pravnom licu, u okolnostima kada se ostvareni priliv gotovine ne uplaćuje isti dan na račun kod poslovne banke, prisvaja jedan dio depozita položenog prvog dana kod poslovne banke i taj manjak nadoknađuje dijelom depozita od drugog dana, dok manjak depozita od drugog dana nadoknađuje jednim dijelom depozita iz trećeg dana, itd. Počinilac, u ovom slučaju, uvijek jedan vremenski period kasni, u zavisnosti od dinamike polaganja ili isplate gotovog

novca. Opasnosti ovog tipa vrebaju posebno u bankarskom sektoru, gdje moguće loše posljedice mogu biti, nesumnjivo, teže.

"Branje" gotovog novca podrazumijeva uzimanje i prisvajanje gotovog novca pravnog lica prije njegovog evidentiranja u računovodstvenom sistemu. Zbog njihove prirode, ovi načini izvršenja poznati su kao nedokumentovane kriminalne radnje i one ne ostavljaju direktan revizorski trag. Činjenica da prisvojeni novac nije prethodno evidentiran u poslovnim knjigama znači da oštećeno pravno lice možda nije svjesno da je on i zaprimljen. Tehnike "skidanja" ili "branja" gotovog novca uopšteno se mogu podijeliti u tri kategorije: neevidentirane prodaje, potcijenjene prodaje i naplate, "šticung" gotovog novca.

Osnovni način "branja" ili "skidanja" gotovog novca čini se kada zaposleni prodaje robe ili usluge kupcu, vrši naplatu, ali tu naplatu ne evidentira u poslovnim knjigama, nego je prisvaja sebi. On to može učiniti, između ostalog, i kroz: neizdavanje računa, manipulacijom registar-fiskalnih kasa, neevidentiranom prodajom van radnog vremena, terenskom prodajom i naplatom.

Kod potcijenjenih prodaja i naplata, kao oblika kriminalnih radnji, zaposleni vrši prodaju i naplatu robe, usluga ili gotovih proizvoda, u manjem iznosu od onog koji je stvarno naplaćen od kupca. Zaposleni je "ubrao" razliku između visine naplaćenog i prikazanog gotovog novca. Na primjer, prodaja i naplata mogu biti potcijenjene, tj. umanjene korištenjem lažnih popusta na prodaju.

Kod "šticunga" gotovog novca, kao oblika kriminalne radnje, počinilac zadržava "skinut" novac samo na kratko, kako bi ga uložio u neki vid kratkoročne aktive i ostvario brzu dobit. Ovaj metod se naročito koristi u uslovima hiperinflacije, kada pojedinci koji raspolažu većom količinom gotovog novca, koristeći vremenski raskorak između zaprimanja i predaje gotovog novca, obavljaju kratkoročnu valutnu supstituciju slabije za jaču valutu i time ostvaruju kratkoročnu dobit u visini kursne razlike.

Lažne obaveze predstavljaju protivpravno prisvajanje sredstava od strane počinioaca, bez bilo kakvog dodira sa gotovim novcem. Ove tehnike navode oštećene organizacije da, na osnovu krivotvorenih dokumenata, odobre isplatu pojedinih obaveza koje nisu nastale, ili su nastale u vrijednosno manjim iznosima. Lažne obaveze vrše "izvlačenje" ili "isisavanje" novca i mogu se javiti kao: lažne nabavke, fiktivni zaposleni i lažne nadoknade troškova [2, str. 199].

Lažne nabavke predstavljaju oblik protivpravnog prisvajanja sredstava, kod kojeg počinilac navodi pravno lice da izvrši plaćanja za nepostojeću ili vrijednosno precijenjenu robu ili usluge. Protivpravno prisvajanje sredstava putem lažnih nabavki može se izvršiti kroz: fantomske firme, firme saučesnike ili nabavke za lične potrebe.

Fantom firme se mogu definisati kao fiktivna pravna lica, koja se osnivaju na stvarna ili nepostojeća lica i registruju na stvarne ili nepostojeće adrese, s jedinim ciljem činjenja i prikriivanja kriminalnih radnji. Ovakve vrste privrednih društava najčešće se koriste za: vršenje zloupotreba kroz postupke lažnih nabavki, izbjegavanje plaćanja fiskalnih obaveza, prevare, kao i pranje novca. Većina kriminalnih radnji putem lažnih isplata preko fantomskih firmi radije iskazuju lažnu nabavku usluga, a ne roba.

Kod firmi saučesnika počinioci kriminalnih radnji se opredjeljuju da, kroz razne oblike manipulacija putem, na primjer, duplih plaćanja po jednom računu, plaćanja uvećanih ili "naduvanih" faktura, omoguće sebi ili trećoj strani pribavljanje protivpravne imovinske koristi. Umjesto primjenjivanja tehnika kojima se pribavlja gotovina, mnogi počinioci, koristeći račune i novac pravnog lica, kupuju predmete i stvari za lične potrebe. Na primjer, kod nabavke rezervnih dijelova za računarsku opremu, gdje trebovanje radi informatički inženjer, koji lako može obmanuti nedovoljno stručnog pretpostavljenog u pogledu kvaliteta i količine nabavki, od kojih se jedan dio u tim okolnostima može prikazati kao standardizovan trošak, iako je on daleko viši od stvarnih potreba, pri čemu se razlika može lako prisvojiti od strane počinioca.

Kriminalne radnje koje nastaju u računovodstvenom ciklusu isplata zarada, mogu se podijeliti kao: isplata plata fiktivnim radnicima, lažne provizije, krivotvorenje radnih sati i lažne diplome.

Izraz "fiktivni radnik", sa stanovišta kriminalnih radnji u finansijskim izvještajima, odnosi se na nepostojeću ili stvarnu osobu, koja u pravnom licu nije zaposlena, ali se nalazi na platnom spisku i prima platu.

Kako iznos provizije zavisi od vrijednosti ostvarene prodaje i procenta provizije koji se po osnovu nje odobrava, kriminalna radnja ovog tipa može se počiniti ili krivotvorenjem podataka o vrijednosti izvršenih prodaja ili podataka o visini odobrene stope provizije.

U raznovrsnim šemama nezakonitih radnji u vezi isplata zarada, najučestalije su one u kojima zaposleni lažno prikazuju vrijeme provedeno na radnom mjestu, pogotovo u okolnostima kada je priroda posla radnika vezana za terenski rad, koji prati slab nadzor.

Počinioci kriminalnih radnji mogu kadrovskoj službi podnijeti krivotvorene diplome ili potvrde o stečenim kvalifikacijama i specijalizacijama, kako bi naveli organizaciju u kojoj su zaposleni da im, na osnovu toga isplate više zarade ili ih rasporede na radno mjesto koje je primjereno stručnoj spremi i kvalifikaciji koja je u lažnim dokumentima navedena.

Pravna lica, na osnovu svojih pravilnika i politika, kao i na osnovu zakonskih odredbi, imaju obavezu isplata naknada po osnovu troškova smještaja i ishrane na službenom putu, naknade troškova prevoza na službenom putu, naknade troškova prevoza na radno mjesto i sa radnog mjesta, naknade za smještaj i ishranu na terenu i ostale naknade zaposlenih. Kod isplata ovih naknada, mogu se pojaviti sljedeći oblici kriminalnih radnji: prikrivanje lične potrošnje, precijenjeni troškovi, fiktivni troškovi i višestruke nadoknade.

Faktori rizika protivpravnog prisvajanja sredstava posmatraju se pod dejstvom: podsticaja ili pritisa, prilika, kao i stavova ili opravdanja.

Postoji nekoliko glavnih *podsticaja i pritisa*, koji utiču na zaposlene i rukovodstvo pravnog lica da izvrše neki od tipova kriminalnih radnji u vezi protivpravnog prisvajanja sredstava. To se, prije svega, odnosi na postojanje ličnih finansijskih obaveza zaposlenih ili rukovodilaca koji imaju pristup novcu ili drugim sredstvima podložnim prisvajanju. Rukovodioci i zaposleni koji imaju pristup novcu ili drugim sredstvima koja su podložna prisvajanju mogu imati nepovoljan stav i odnos prema organizaciji u kojoj su zaposleni zbog: najavljenog ili očekivanog otpuštanja

zaposlenih, skorašnjih ili očekivanih promjena u sistemu isplata naknada zaposlenih, kao i unapređivanja, davanja bonusa i drugih oblika nagrada, koja nisu u skladu sa očekivanjima.

Prilike (određene okolnosti i karakteristike) mogu povećati podložnost sredstava prisvajanju. Na primjer, povećana je mogućnost prisvajanja sredstava u slučaju:

- velikih iznosa novca u blagajni;
- sredstva na zalihama su male veličine, visoke vrijednosti, ili vlada velika potražnja za njima;
- lako unovčljivih sredstava, kao što su obveznice koje glase na donosioca, dijamanti ili kompjuterski čipovi;
- osnovnih sredstava koja su male veličine, unovčiva, ili nemaju oznaku vlasništva.

Osim navedenih okolnosti, i neodgovarajuće interne kontrole nad sredstvima mogu voditi većoj podložnosti prisvajanja sredstava.

Stavovi i opravdanja koji utiču na zaposlene i rukovodstvo pravnog lica da izvrše neki od tipova kriminalnih radnji u vezi protivpravnog prisvajanja sredstava mogu se ogledati u zanemarivanju potrebe za nadzorom ili u smanjenom riziku koji se odnosi na prisvajanje sredstava. Tu su i zanemarivanje internih kontrola, koje se odnose na prisvajanja sredstava zaobilaženjem postojećih kontrola ili nepreduzimanjem ispravki uočenih nedostataka internih kontrola. U ovom smislu značajno je ponašanje koje ukazuje na nezadovoljstvo ili neslaganje sa pravnim licem i odnosom prema zaposlenima. Ranije tolerisanje manjih prisvajanja može povećati podložnost sredstava prisvajanju.

OTKRIVANJE NEPRAVILNOSTI FORENZIČKOM REVIZIJOM

Nezavisna forenzička revizija finansijskih izveštaja je, u suštini, nova specijalizovana usluga u okviru nezavisne revizije finansijskih izveštaja i ona predstavlja "primjenu računovodstvenih metoda u praćenju i prikupljanju forenzičkog dokaza, obično za istragu i krivični progon kriminalnih radnji poput pronevjere i prevare" [3, str. 74].

Zbog posebnosti osnovnog i pojedinačnih ciljeva forenzičke revizije, forenzički revizori imaju u mnogome drugačiji pristup verifikaciji finansijskih izveštaja, kako po pitanju materijalnosti i obuhvata provjera, tako i po pitanju načina izvještavanja o rezultatima svoga rada.

Prije svega, tradicionalna revizija stavlja težište na uočavanje grešaka i prevenciju kao rezultat djelovanja sistema interne kontrole, pri čemu revizor provjerava njihovu djelotvornost putem uzorkovanja, a ne putem cjelokupnog pregleda svih transakcija. Sa druge strane, forenzički revizor ima sasvim drugačiji pristup. On u područjima poslovanja u kojima se pojave simptomi ili nagovještaji kriminalnih radnji detaljno ispituje većinu ili čak svaku pojedinačnu transakciju.

Pitanje materijalnosti kod forenzičke revizije značajno se razlikuje u odnosu na tradicionalnu reviziju finansijskih izveštaja. Za tradicionalnu reviziju ako je transakcija ili događaj materijalan, onda je i značajan. Suprotno tome, forenzički revizor u svom radu nije usmjeren na otkrivanje materijalno značajnih nepravilnosti,

već otkriva svaku kriminalnu radnju bez obzira na stepen njenog značaja i veličine. Kod forenzičke revizije "ni jedan trag, niti djelić dokaza nije toliko mali da ne bi bio značajan, tj. materijalan" [4, str. 47].

Nezavisna revizija usmjerava pažnju na sadašnjost, tj. na tekuću godinu za koju se sprovodi revizija finansijskih izvještaja i to u smislu primjerenosti internih kontrola, kao i pouzdanosti, valjanosti i matematičke tačnosti knjiženja. Međutim, tako uzak pristup, zbog činjenice da se kriminalne radnje mogu godinama skrivati u finansijskim izvještajima, ne pruža istorijsku perspektivu, tako bitnu za otkrivanje nezakonitog postupanja. Prilikom sprovođenja forenzičke revizije, revizor ne vrši verifikaciju seta finansijskih izvještaja za određenu poslovnu godinu, već, rukovođen simptomima i nagovještajima nezakonitog postupanja, prati trag kriminalne radnje sve do njenog korijena ili početka, bez obzira na vrijeme kada je ona izvršena.

Na posljepku, nezavisna revizija, kao rezultat svog rada, sačinjava izvještaj u kojem izražava svoje mišljenje o tome da li su finansijski izvještaji sačinjeni u skladu sa opšteprihvaćenim okvirom za finansijsko izvještavanje, pri čemu su osnovni elementi izvještaja tradicionalne revizije propisani međunarodnim standardima. Sa druge strane, polazeći od činjenice da forenzička revizija ima specifičan cilj, i sam njen izvještaj, iako za sada nema opšteprihvaćenu i međunarodnim standardima propisanu formu, svojim sadržajem mora zadovoljiti određene osnovne kriterijume, koji se, prije svega, odnose na njegovu primjerenost i upotrebljivost za mogući sudski postupak.

PROGRAMI KONTROLNIH TESTOVA ZA OTKRIVANJE KRIMINALNIH RADNJI KOD BLAGAJNIČKOG POSLOVANJA

U namjeri da ocijeni uspješnost sistema internih kontrola pravnog lica, u cilju sprečavanja protivpravnog prisvajanja sredstava, forenzički revizor bi trebalo da osmisli revizorski program za kontrolne testove za otkrivanje kriminalnih radnji kod blagajničkog poslovanja, koji bi mogao imati sljedeću sadržinu [2, str. 217]:

- Provjeriti da li računi i gotovinske priznanice imaju serijske brojeve;
- Ispitati da li povraćaj novca zahtjeva odobrenje;
- Posmatrati da li je gotov novac na siguran način fizički obezbjeđen;
- Ispitati da li postoji video nadzor ključnih aktivnosti na blagajni ili kasi;
- Ispitati da li se povremeno vrši privremena i nenajavljena rotacija osoblja zaposlenog na blagajni ili kasi;
- Ispitati da li se na dnevnoj osnovi vrši uplata primljene gotovine na tekuće račune kod banaka;
- Posmatrati da li se popis gotovine vrši po apoenskoj strukturi i tako uplaćuje banci;
- Ispitati da li je funkcija prijema gotovine odvojene od uplate kod banke;
- Ispitati da li je blagajnička funkcija odvojena od polaganja gotovine u banku;
- Ispitati da li lice nezavisno od blagajnika ima pritužbe mušterija;

- Posmatrati da li se na kraju radnog vremena usklađuje iznos gotovog novca registrovan na fiskalnoj kasi sa novcem u blagajni;
- Ispitati da li se dokumentacija blagajne dostavlja blagovremeno na knjiženje;
- Provjeriti da li se vrši povremena konfirmacija kupaca kojima je naplata izvršena putem terenske prodaje;
- Ispitati da li je kreditna služba odvojena od fakturne službe;
- Ispitati da li je služba otpreme odvojena od fakturne službe;
- Ispitati da li je služba za evidenciju potraživanja odvojena od službe za unos podataka u glavnu knjigu;
- Ispitati da li je naplatna služba odvojena od službe za evidenciju potraživanja;
- Provjeriti da li je knjiženje prodaje onemogućeno bez prethodno odobrenog potpisa na porudžbenici i otpremnici;
- Provjeriti evidentiranje izlaznih faktura prema rednim brojevima;
- Provjeriti usklađenost rednih brojeva otpremnica sa rednim brojevima faktura;
- Provjeriti da li se na dnevnoj osnovi vrši slanje svih otpremnica u fakturnu službu;
- Provjeriti postojanje pisanih politika koje bliže određuju popust pri prodaji;
- Pregledati da li porudžbenica navodi opis stavki, količinu, cijenu, uslove isporuke;
- Provjeriti obilježnost porudžbenica serijskim brojevima;
- Ispitati da li je služba nabavke odvojena od postupka izdavanja naloga za nabavku i prijem naručene robe ili usluga;
- Posmatrati da li osoba koja je odvojena od odjeljenja nabavke, u momentu prijema kupljenih materijalnih sredstava, istu provjerava prije njenog zaprimanja;
- Provjeriti da li odjeljenje nabavke priprema izvještaje o prijemu kupljene materijalne imovine;
- Provjeriti da li se dokumenti o prijemu materijalne imovine podnose službi računovodstva i službi nabavke;
- Ispitati da li se evidencija obaveza prema dobavljačima odvaja od evidencije glavne knjige;
- Provjeriti da li je onemogućena nabavka bez potpisa na narudžbenicama;
- Ispitati da li se ulazne fakture provjeravaju u pogledu cijena, troškova, transporta, popusta i kreditnih uslova;
- Ispitati da li se vrši provjera usklađenosti, u vrijednosnom i količinskom smislu, narudžbenica, izvještaja o prijemu i odobrenja za plaćanje;
- Pregledati da li se fakture dobavljača, izvještaji o prijemu robe i porudžbenice provjeravaju i potpisom odobravaju za plaćanje prije njihove isplate;
- Provjeriti da li se izvještaji o prijemu spajaju sa ulaznim fakturama prije knjiženja;
- Ispitati da li se povremeno pregledaju liste u pogledu novih, neobičnih dobavljača;

- Provjeriti da li narudžbenice sadrže detaljan upis podataka o dobavljačima;
- Ispitati da li se od nezavisnih lica povremeno vrši uvid u opravdanost pojedinih nabavki i plaćanja;
- Ispitati da li se iznosi pojedinih troškova budžetiraju;
- Ispitati da li se budžeti troškova odobravaju od strane ovlašćenih lica;
- Ispitati da li se tekući troškovi upoređuju sa budžetiranim i promjene analiziraju;
- Ispitati da li je kadrovska služba odvojena od službe za obračun plata;
- Ispitati da li se isplata zarada vrši odvojeno od kadrovske službe i službe za obračun plata;
- Ispitati da li se isplata prekovremenih sati odobrava od strane nadležnog lica;
- Ispitati da li se van prodajnog odjeljenja odobravaju provizije prodajnom osoblju;
- Provjeriti da li zaposleni lično i uz potpis preuzimaju isječke plata;
- Ispitati da li se vrši povremena nenajavljena rotacija zaposlenih koji vrše predaju isječaka plata zaposlenim;
- Ispitati da li se promjene na platnim spiskovima vrše tek nakon datog odobrenja odgovarajućeg odjeljenja ili lica;
- Ispitati da li se vrši provjera kvalifikacija, diploma i biografija novozaposlenih;
- Ispitati da li se bonusi, provizije i isplate prekovremenih sati unaprijed odobravaju i pregledaju u smislu saglasnosti sa politikom pravnog lica;
- Ispitati da li se platne liste povremeno ažuriraju zarad provjera postojanja fiktivnih lica i bivših zaposlenih u njima;
- Provjeriti da li obrasci platnih lista sadrže ime i prezime zaposlenog, radne sate, koeficijent zarada, obustave i druge potrebne podatke;
- Ispitati da li se tekući iznosi zarada porede sa budžetiranim ili prošlogodišnjim;
- Ispitati da li rukovodstvo od zaposlenih zahtjeva da prije isplate nadoknada troškova dostave na pregled dokumentacionu osnovu isplata zarada;
- Ispitati da li se sačinjava i popunjava poseban obrazac o izvršenim troškovima nadoknada prije njihove isplate;
- Pregledati da li izvještaj o nadoknadi troškova sadrži sve potrebne podatke;
- Ispitati da li se vrši povremena potvrđivanje dobavljača po priloženoj dokumentaciji za naknadu troškova;
- Posmatrati da li se prenos sirovina u skladište vrši zajedno sa odobrenim izvještajem o prijemu koji je označen rednim brojem;
- Posmatrati da li postoji fizička zaštita zaliha;
- Ispitati da li se povremeno vrši poređenje zaliha sa knjigovodstvenim stanjem;
- Ispitati postoje li primjerena, pismena uputstva u vezi postupaka inventarisanja;
- Provjeriti da li inventarni list sadrži sva neophodna polja za unošenje podataka o količini, vrsti i opisu materijalne imovine koja je predmet inventarisanja;

- Posmatrati da li postupci inventarisanja obezbjeđuju prebrojavanje svih stavki i onemogućuju dupliranje brojeva;
- Posmatrati da li se zastarjela, otpisana i oštećena materijalna imovina propisno odvaja prilikom inventarisanja;
- Ispitati da li se inventarisanje vrši od strane lica čije su funkcije nezavisne od funkcije fizičkog čuvanja materijalne imovine;
- Provjeriti da li je materijalna imovina koja nije u vlasništvu pravnog lica, a nalazi se u prodajnom ili skladišnom prostoru, privremeno odvojena od ostale;
- Posmatrati da li se kretanje i premještaj materijalne imovine primjereno kontroliše;
- Posmatrati da li se na odgovarajući način, prilikom inventarisanja, uključuje i brojanje materijalne imovine pravnog lica, koja nije trenutno u njegovom prodajnom ili skladišnom prostoru;
- Ispitati da li se značajna odstupanja stvarnog od knjigovodstvenog stanja materijalne imovine ispituju prije unošenja ispravki i prilagođavanja knjigovodstvenog stvarnom stanju;
- Ispitati da li se materijalna imovina na udaljenim lokacijama prebrojava;
- Pregledati da li su dokumenta o trebovanjima i prijemu materijalne imovine numerisana serijskim brojevima;
- Ispitati da li različiti zaposleni obavljaju dužnosti trebovanja, prijema, otpisa, naplate i prodaje otpisa ne imovine;
- Ispitati da li lice koje je nezavisno od funkcije kupovine i skladištenja materijalne imovine periodično vrši njeno fizičko posmatranje;
- Posmatrati da li je materijalna imovina propisno fizički obezbjeđena;
- Provjeriti da li se kamere i video nadzor koriste u čuvanju i nadgledanju materijalne imovine.

REVIZORSKI PROGRAMI SUŠTINSKIH TESTOVA ZA OTKRIVANJE KRIMINALNIH RADNJI KOD BLAGAJNIČKOG POSLOVANJA

Slijede neki od primjera mogućih postupaka forenzičke revizije koji bi mogli dovesti do otkrivanja rizika pogrešnih iskaza nastalih uslijed malverzacija gotovim novcem. Iako se ovi postupci odnose na širok spektar situacija, oni predstavljaju samo primjere, koji ne moraju odgovarati, niti biti nužni u određenim okolnostima. Osim toga, redoslijed postupaka ne mora odražavati njihov značaj.

Mogući postupci i procedure suštinskih testova za otkrivanje kriminalnih radnji kod blagajničkog poslovanja [2, str. 220]:

- Izvršiti uvid u obaveze prema dobavljačima za one stavke na koje utiču gotovinski popusti;
- Uporediti troškove isplaćenih provizija sa podacima o prodaji, kako bi se potvrdila linearna korelacija;

- Izvršiti komparativnu analizu provizija prodajnog osoblja, provjeriti tačnost izračunate provizije u odnosu na procenat provizije po osnovu prodaje;
- Izvršiti potvrđivanje kupaca po osnovu kojih je ostvarena visoka provizija po osnovu prodaje;
- Utvrditi linearni odnos između prodaje i povrata i odobravanja popusta;
- Ispitati da li fakture o prodaji prati otpremnica;
- Izvršiti uvid i provjeru postupaka za izračunavanje serijskih brojeva faktura i otpremnica;
- Izvršiti inspekciju uzoraka izlaznih faktura sa svrhom utvrđivanja odobrenja narudžbenica i otpremnica;
- Uporediti uzorak otpremnica sa pripadajućim izlaznim fakturama i porudžbenicama kupca;
- Uporediti cijene i uslove prodaje navedene u izlaznim fakturama sa cjenovnikom pravnog lica i pravilnicima o prodaji;
- Posmatrati postupke prijema gotovog novca, njegovog prebrojavanja i predaje za polaganje u banku;
- Ispitati uzorak poslovnih događaja u vezi tačnog obračunavanja gotovinskog popusta;
- Odabran uzorak poslovnog događaja u vezi prodaje ispratiti unutar do izlaznih faktura, otpremnica i porudžbine kupca;
- Odabran uzorak otpremnice povezati sa izlaznom fakturom i nalogom za knjiženje;
- Uporediti procenat bruto dobiti po proizvodu sa istim procentom iz ranijih godina i sa podacima ovog odnosa u grani djelatnosti;
- Izvršiti poređenje planiranog sa ostvarenim prihodom;
- Uporediti obrt potraživanja i prosječnog broja dana naplate potraživanja sa istim podacima iz ranijih godina i sa podacima u grani djelatnosti;
- Uporediti rashode za sumnjiva i sporna potraživanja kao procenat prihoda sa istim podacima iz ranijih godina, ili sa podacima u grani djelatnosti;
- Uporediti procenat popusta prilikom prodaje u odnosu na prihod sa istim procentom od ranijih godina i sa podacima u grani;
- Izvršiti uvid u starosnu listu potraživanja, kako bi se utvrdilo da li ima potraživanja sa značajnim odlaganjem plaćanja;
- Posmatrati podjelu dužnosti u ciklusu nabavke;
- Provjeriti da li je plaćanje prema dobavljačima potkrijepljeno odgovarajućim dokumentima;
- Izvršiti testiranje uzorka odobrene isplate u odnosu na porudžbenicu i izvještaj o prijemu materijalne imovine ili izvršenih usluga;
- Provjeriti način na koji pravno lice vrši upoređivanje iznosa i sadržine ulazne fakture dobavljača sa izvještajem o prijemu materijalne imovine ili izvršenih usluga;
- „Prošetati“ transakcijom od dokumenta o prijemu materijalne imovine do odgovarajuće ulazne fakture i odobrenja za isplatu po njoj;
- Na odabranom uzorku uporediti datum na odobrenjima za plaćanje po ulaznoj fakturi sa datumom prijema materijalne imovine ili usluga;

- Provjeriti da li se obaveze prema dobavljačima temelje na odgovarajućoj dokumentaciji;
- Na odabranom uzorku izvršiti konfirmaciju prema dobavljačima;
- U razgovoru sa rukovodstvom provjeriti da li ima neevidentiranih obaveza prema dobavljačima;
- Na odabranom uzorku provjeriti da li je izvršeno odgovarajuće „slaganje“ dokumentacije dobavljača (nalog za nabavku, ulazna faktura, prijemnica ili izvještaj o prijemu, itd.);
- Ispitati dokumenta u pogledu duplih faktura i serijskih brojeva pordžbenica;
- Izvršiti konfirmaciju ili, ako je izvodljivo, na terenu utvrditi postojanje dobavljača čija dokumentacija odaje nagovještaje fantomske firme;
- Izvršiti posmatranje i procjenu ispravne podjele dužnosti u vezi isplate zarada;
- Izvršiti uvid u spisak zaposlenih;
- Izvršiti uvid u postupke kojim pravno lice mijenja postojeću dokumentaciju o zaposlenima;
- Uporediti iznose troškova zarada i naknada zarada tekuće godine sa iznosima troškova iz ranijih godina, a u odnosu na promjene plata i broj zaposlenih radnika;
- Uporediti planirane troškove za zarade sa stvarnim;
- Ispitati da li se u platnim listama pojavljuju duple adrese i imena;
- Ispitati da li se u platnim listama pojavljuju dupli ili nelogični jedinstveni matični brojevi građana;
- Ispitati da li postoji u platnim listama isuviše „čistih“ plata, bez uobičajenih obustava;
- Ispitati da li na platnim spiskovima postoji više od jednog zaposlenog na istoj adresi;
- Izvršiti konfirmaciju prema obrazovnim institucijama na odabranom uzorku diploma zaposlenih;
- Izvršiti popis nasumično odabranog, visoko unovčivog materijalnog sredstva i uporediti sa knjigovodstvenim stanjem;
- Uporediti da li je, u odnosu na prošlu godinu, došlo do rasta troškova nabavne vrijednosti prodate robe i troškova materijala u odnosu na prihode od prodaje, u okolnostima kada nije bilo porasta nabavnih cijena, količine kupljenih materijalnih sredstava, ili kvaliteta nabavljenih materijalnih sredstava;
- Izvršiti uvid u postupke izdavanja sirovina u proizvodnju;
- Izvršiti uvid u djelovanje sistema fizičke kontrole zaštite materijalne imovine;
- Izvršiti uvid u postupke isknjižavanja zaliha nakon otpreme;
- Prisustvovati inventaru;
- Uporediti kopiju inventarnog izvještaja i poređenje sa knjigovodstvom;
- Konfirmacija salda i posmatranje zaliha datih u konsignaciji;
- Izvršiti uvid u inventarne izvještaje, kako bi se utvrdilo da li su sirovine, nedovršena proizvodnja i gotovi proizvodi pravilno klasifikovani.

Poenta je da se primjete izuzeci i čudnosti, kao što su transakcije koje su: u čudno vrijeme dana, mjeseca, sezone, previše ili premalo, na pogrešnoj lokaciji filijale, u iznosima koji su previsoki, preniski, previše konzistentni, previše različiti.

ZAKLJUČAK

Da bi pomogli u procesu identifikacije osumnjičenih i kriminalaca, forenzički revizori upotrebljavaju fizičke dokaze, dokaze svjedoka, dokumentovane dokaze i pokazne dokaze. Intervju i ispitivanje, kao tehnika za prikupljanje dokaza, podrazumijeva postavljanje pitanja ljudima. Ispitivač bilježi i odgovore na pitanja i fizičko ponašanje (na primjer, intervjuisana lica gledaju u pod, a ne u oči). Ključne informacije koje stavljaju u centar osumnjičenog su: kad je duboko u dugovima, ima pristup sredstvima organizacije i ako je racionalizacijom na poslu propustio priliku za napredovanje [5, str. 115.]. Efikasno intervjuisanje je vještina koja se može steći kontinuiranim obrazovanjem i praksom. Različiti pristupi koje anketari mogu da koriste da bi ubijedili ispitanike na saradnju uključuju direktan pristup, indirektan pristup i kombinaciju ova dva pristupa. Cilj je da se skupe i dokumentuju relevantni i pouzdani dokazi koji će dovesti do osude, ukoliko je došlo do prevare.

BIBLIOGRAFIJA

1. Sućeska, M. (2002) *Finansijski kriminalitet*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
2. Petković, A. (2010) *Forenzička revizija - Kriminalne radnje u finansijskim izveštajima*. Bečej: Proleter.
3. Thangam, P. *Forensic Auditing is more relevant than Normal Auditing*, Preuzeto sa sajta: <http://paulthangam.com/>
4. Bologna, G. Jack., Lindquist, J. Robert (2003) *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, 2. izdanje. New Jersey: John Wiley&Sons.
5. Gray, D. (2008) Forensic Accounting And Auditing: Compared And Contrasted To Traditional Accounting And Auditing, *American Journal of Business Education – Fourth Quarter*.

RESUME

In order to perform its necessary operations, a company must have certain funds. Thus enterprises organise their treasury operations for every day, less necessary payments. A fully protective control mechanism operates in the cash business. Each appropriation will result in a shortage. Cash management includes receiving payments, making payments, withdrawals from the bank account, the payment of money to the account, issuing checks, possibly receiving checks and keeping records of cash transactions.

Cash is the favourite target of fraudsters. Fraud perpetrators use an amazing array of techniques to cipher cash from their employers, such as larceny, skimming and

fraudulent disbursements. Segregation of duties, mandatory vacations, and rotation of duties all help to prevent these schemes.

Larceny of cash schemes involve the numerous types of theft of cash after the cash has been recorded on the books, such as directly from a cash register or petty cash. Prevention by segregation of duties is important for stopping cash larceny.

Skimming is an "off-book" technique to remove cash before a company records the receipts. Skimming schemes can involve unrecorded sales, understated sales, theft of incoming checks, and swapping checks for cash. Prevention of skimming can be as simple for some businesses as numbering receipts sequentially and tracking down any missing numbers. Strong internal controls and separation of duties are two vital preventive measures.

Company funds are being used to make fraudulent payments. Common examples include billing schemes, where payments are made to a fictitious supplier, and payroll schemes, where payments are made to fictitious employees (often known as 'ghost employees').

Risk factors for misappropriation of funds are considered under the influence: incentives or pressures, opportunities, and attitudes or justification.

Because of the special primary and individual goals forensic audit, forensic auditors have greatly different approach to the verification of the financial statements of the traditional auditor. In order to assess the effectiveness of internal control of the legal entity, to prevent misappropriation of funds, a forensic auditor should design the audit program for the control and substantive tests of misappropriation of funds.

Symptoms scams are unusual and unexpected changes. The goal is to collect and document relevant and reliable evidence that will lead to a conviction, if there is a fraud.